
Simona Hvalič Touzery, Polona Felicijan

Dogaja se njej in dogaja se mnogim. Ne bi se smelo.

Raziskava o zlorabi starih ljudi v Sloveniji

POVZETEK

Zlorabe starih ljudi so področje, ki je v Sloveniji precej slabo raziskano, zato sta se avtorici odločili za raziskavo o tej problematiki. Raziskava je ena izmed prvih tovrstnih raziskav v slovenskem prostoru. Njeni rezultati, opisani v tem članku, potrjujejo nekatera spoznanja tujih raziskovalcev in ponujajo nove informacije. Avtorici podrobneje predstavita dejavnike tveganja, ki potencialno vodijo do zlorab, opišeta profil žrtev in oseb, ki zlorablajo, spregovorita o oblikah zlorab in njihovi pogostosti ter na kratko obdelata zlorabe v domačem okolju in v institucijah. V članku so poleg statističnih podatkov predstavljeni tudi kratki izseki iz odprtih anketnih odgovorov.

Ključne besede: zloraba, stari ljudje, raziskava

AVTORICI: *Mag. Simona Hvalič Touzery* je raziskovalka in organizatorica programov za socialno varnost. Zaposlena je na Inštitutu Antona Trstenjaka. Njeno glavno raziskovalno področje je socialna gerontologija. Največ se posveča vprašanju skrbi za stare ljudi v družini (mednarodni projekt Eurofamcare), nasilju nad starimi ljudmi in programom za kakovostno staranje. Je tudi predsednica Medgeneracijskega društva za kakovostno starost Ljubljana. **Polona Felicijan** je diplomirana socialna delavka. Diplomirala je z diplomsko nalogo o vzornikih za starost. Trenutno je zaposlena v Domu za stare Šiška, sodeluje pa tudi v Klubu zdravljenih alkoholikov.

SUMMARY

It is happening to her and to many others. It shouldn't. - A study on elder abuse in Slovenia.

Elder abuse is very poorly researched in Slovenia. This study is one of the first of the kind in Slovenia. The results described in this article confirm some cognitions of foreign researchers and offer to the readers some new information. The authors describe in detail the risk factors that potentially lead to elder abuse, they present a profile of abused and abusers, describe the forms of abuses and their frequency and briefly describe abuses in home environment and in institutions.

Key words: elder abuse, elderly people, research study

AUTHORS: *Simona Hvalič Touzery, M.A.,* is a researcher, mainly interested in social gerontology issues. She is actively taking part in the programmes for quality ageing. She is employed at the Anton Trstenjak Institute. Currently she is interested in family caregiving (international project Eurofamcare), elder abuse and programmes for covering the nonmaterial needs of the elderly population. She is a president of Intergenerational association for quality ageing Ljubljana. **Polona Felicijan** is a graduated social worker. Her diploma thesis was focused on the role models for old age. Currently she is working at the Old people's home Šiška in Ljubljana, but she is also active in AA groups.

Zlorabe starih ljudi so v Sloveniji še vedno tabu tema, o kateri v javnosti redko kdo spregovori. Hkrati pa se tisti, ki delamo s starimi, čedalje bolj zavedamo nasilja in posledic, ki jih takšna dejanja prinašajo. Zavedamo se, da se zlorabe starih ljudi dogajajo tudi v našem okolju in je poznavanje problematike nujen uvod v reševanje stisk in težav, ki jih zlorabe povzročajo. Iz tega razloga smo se odločili, da na Inštitutu Antona Trstenjaka izvedemo raziskavo o zlorabah starih ljudi v slovenskem prostoru, katere izsledke bomo predstavili v nadaljevanju. Naš namen je bil pridobiti čim več informacij o zlorabah starih pri nas in prek tega javnost opozoriti tudi na to problematiko. Dejstvo pa je, da nam ta raziskava ne daje informacij o razširjenosti te problematike. Glede na to, da se delež zlorabljenih starih ljudi v tujini giblje med enim in desetimi procenti starih ljudi, lahko sklepamo, da je ta problem močno prisoten tudi v naši družbi.

Naj pred tem pojasnimo, zakaj smo se odločili za uporabo termina "zloraba", namesto veliko bolj razširjenega termina "nasilje". Zlorabe so namreč širši pojem od samega nasilja, saj obsegajo tako nasilje kot tudi ostale oblike neustreznega vedenja

do starih ljudi. Sicer pa je po definiciji Združenih narodov (ZN 2002:4) zloraba starih ljudi enkratno ali ponavljajoče se dejanje oziroma neustrezno obnašanje, ki se dogaja znotraj vsakega odnosa, ki temelji na zaupanju in ki škodi starejši osebi ter jo spravi v nevarnost (ZN, 2002: 4).

DEJAVNIKI TVEGANJA

Poznamo več vrst zlorab. Podrobneje smo jih predstavili v eni izmed prejšnjih številkk Kakovostne starosti (let. 2002, št. 1-2), zato jih bomo tukaj le našteali: zanemarjanje, telesna, finančna, duševna in spolna zloraba. Velja pa omeniti ključnost prepoznavanja znakov zlorabe, zato da se znamo orientirati in prisluhniti človeku. Poleg tega je prav, da se zavedamo dejavnikov tveganja, ob prisotnosti katerih pogosteje pride do zlorab starih ljudi. V naši raziskavi so je pokazala in potrdila vrsta dejavnikov tveganja, za boljše preglednost pa dejavnike najprej navajamo v treh tematskih sklopih:

DEJAVNIKI TVEGANJA	
psihofizični dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> - telesna nemoč, - zmanjšana mobilnost, - psihična prizadetost, - vsakršna odvisnost od drugih, - izoliranost, osamljenost
Dejavniki, odvisni od okolice starega človeka	<ul style="list-style-type: none"> - preobremenjenost oskrbovalca (stalni stres), - oskrbovalke so brez podpore, brez možnosti dodatnega usposabljanja za delo s starimi, nimajo nobenih dodatnih ugodnosti in možnosti za razbremenitev, - potencialni storilec je odvisen od starega človeka (finančna, stanovanjska odvisnost), - zasvojenost osebe, ki živi s starim človekom ali mu je blizu (alkohol, droge), - slabe življenjske navade v družini starega človeka (prepiri, nasilje nad otroci, nasilje med partnerji - priučeni vzorci nasilja, nespoštovanje ljudi), - majhno plačilo in nezadostna izobraženost negovalnega osebja v institucijah za stare, - premajhne možnosti različnih oblik skrbi za stare (ni izbire), - pranapolnjenost domov za stare in premajhno število zaposlenih glede na potrebe, - izgorelost tistih, ki skrbijo za stare ljudi
kulturni in socio-ekonomski dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> - stereotipno gledanje na stare ljudi kot na nemočne, slabotne, nesposobne samostojnega odločanja, - trganje tradicionalnih medgeneracijskih družinskih vezi, - spreminjanje osnovnih mrež podpore starejšim, - sistemi dedovanja, razporeditve moči odločanja in posedovanja različnih dobrin znotraj družin, - migracije nekaterih mladih daleč od domačega kraja, ostareli starši ostajajo sami v socialnih okoljih, kjer po tradiciji za starejše skrbijo potomci, - porast števila starih ljudi, - omejene možnosti skrbi tako v domačem kot tudi institucionalnem okolju, - nenehno spreminjanje zahtevanih znanj, s čimer so stari ljudje hitreje potisnjeni na obrobje, ker ne sledijo novostim na vseh življenjskih področjih

Predstavili smo le nekaj možnih dejavnikov tveganja, ki izstopajo v življenjih starih ljudi. Ti dejavniki nam kažejo, da je možnosti za zlorabe starih ljudi ogromno in le z odkritim bojem jih lahko omejimo. V življenju večine starih ljudi je prisoten vsaj eden ali več izmed teh dejavnikov, kar nas opozarja na dejstvo, da se **zlorabe lahko zgodijo v vseh okoljih in vsakemu staremu človeku**.

VZOREC

Raziskavo sva opravili v septembru 2003 in sicer med nekaterimi naročniki revije Kakovostna starost in prostovoljci Zveze medgeneracijskih društev za kakovostno starost. Ker so to osebe, ki veliko delajo s starimi ljudmi, smo jih poprosili, naj v vprašalniku predstavijo en primer zlorabljenih stare oseb, za katerega so slišali ali pa so mu bili sami priča. Stari ljudje težko spregovorijo o krivicah, ki se jim dogajajo. Prostovoljke in prostovoljci, ki se redno družijo s starimi ljudmi, pa so neprecenljiva zakladnica znanja o tem, kaj stari ljudje potrebujejo in s katerimi težavami se soočajo. Zato so prav oni tisti, ki lahko o zlorabah starih ljudi veliko povedo in s tem pripomorejo k detabuizaciji te teme in hkrati k odpiranju možnosti za nove rešitve.

Treba je poudariti, da nam zaradi razmeroma majhnega vzorca (45 ljudi) in posrednih informacij ta raziskava lahko služi zgolj kot informacija o zlorabah v Sloveniji, nikakor pa ne gre naših izsledkov posploševati. Je pa vsekakor začetek, ki počasi odstira tudi to gerontološko področje.

Žal rezultatov ne moremo primerjati glede na spolno pripadnost, saj smo imeli v vzorcu le tri moške od skupno 45-ih oseb. Naš naključni vzorec zlorabljenih ljudi je zajel ljudi tako iz mestnega kot podeželskega okolja. Imeli smo celo več primerov iz podeželskega kot mestnega okolja in le peščico iz primestja.

KDO SO ZLORABLJENI LJUDJE?

Največ zlorabljenih oseb v vzorcu je bilo v starosti **med 75 in 80 let**, vendar pa se v našem primeru starost ni potrdila kot statistično značilno povezana z verjetnostjo, da bo do zlorabe prišlo. Velika večina (63,6%) zlorabljenih oseb je imela nedokončano ali pa dokončano osnovno šolo, kar ni presenetljivo, saj imajo ljudje, ki sodijo v tretjo generacijo, v povprečju nižjo izobrazbo kot pa današnji srednja in mlajša generacija.

Eden izmed *dejavnikov tveganja* je, kot smo že omenili, **slabo zdravje** starega človeka. V anketi se je pokazalo, da je imelo **zdravstvene**

Diagram 1: Najpogostejša bolezenska stanja zlorabljenih starih ljudi

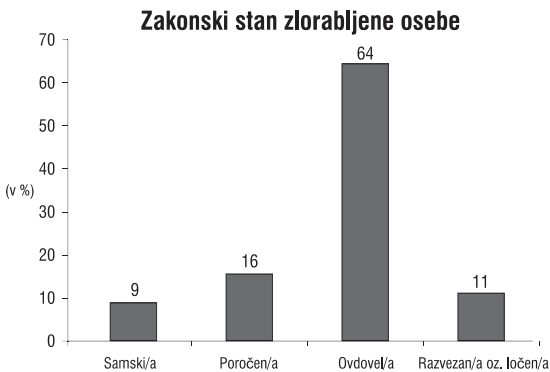


* (sladkorna bolezen, inkontinenca, visok pritisk, astma, odpoved ledvic, oslavljen vid)

težave 83,7% zlorabljenih ljudi. Običajno je šlo za resnejše in dolgotrajne težave (Diagram 1). Skoraj v polovici primerov so imeli zlorabljeni ljudje težave z mobilnostjo, nekateri pa so bili celo nepokretni. Tudi druge bolezni, kot so demenca, stanje po kapi, srčne bolezni itd., pričajo o tem, da je oseba najverjetneje vsaj delno izgubila samostojnost in da je pri opravljanju vsakdanjih življenjskih aktivnostih potrebovala pomoč drugih, zaradi česar je bila seveda zelo ranljiva. Pokazalo se je, da sta bili dobri **dve tretjini zlorabljenih oseb odvisni od nege oz. oskrbe drugih.** Ravno to pa je že drugi dejavnik, ki povečuje verjetnost, da bo neka oseba zlorabljena.

Zelo pomemben dejavnik tveganja je tudi ta, da so pogosto **zlorabljene osebe tiste, ki so običajno brez partnerja** (če izvzamemo seveda zlorabo s strani partnerja oz. partnerice). Najpogosteje so to ovdovele osebe (Graf 1).

Graf 1: Zakonski stan zlorabljene osebe (N=45)



Sicer pa so tuje raziskave pokazale, da je dejavnik tveganja tudi bivanje z družinskim oskrbovalcem, tj. odraslimi otroki ali drugimi sorodniki, ki oskrbujejo oz. pomagajo starim osebam. Raziskava je pokazala, da **je živel v skupnem gospodinjstvu z osebo, ki jih je zlorabljala, 40% oseb**, v ločenem gospodinjstvu je živel 46,7%, nadaljnjih 13,3% pa v instituciji.

KDO SO STORILCI ZLORAB?

Evropske študije (Lamura in drugi, 2001, Lewinter, 1999, Hojnik-Zupanc in drugi, 1996, Hvalič, 2001 itd.) kažejo, da so ženske, običajno hčerke ali pa snaha tiste, ki morajo najpogosteje prevzeti vlogo neformalne oskrbovalke starih ljudi. Ta vloga je lahko ob neustrezni pomoči in pomanjkljivih informacijah pretežka, kar lahko vodi k zlorabi stare osebe. Ženske so pogosteje odgovorne za zanemarjanje, do tega pa lahko pride zavestno (aktivno zanemarjanje) ali pa nezavedno (pasivno zanemarjanje). **Stalni stres, prevelika obremenitev in nerazumevanje s starejšo osebo, katero negujejo, so dejavniki tveganja za zlorabe starih oseb** (Hvalič, 2002). Čeprav tega z našo raziskavo ne moremo potrditi, pa je lanskoletna raziskava Zavoda za oskrbo na domu Ljubljana pokazala, da so družinski oskrbovalci pogosto prav *zaradi izgorelosti* storilci zlorab. V raziskavi med svojimi uporabniki, starimi 80 let in več, so opazili, da jih je bilo 51 zlorabljenih, v glavnem s strani družinskih oskrbovalcev. Najpogostejši sta bili duševna zloraba in zanemarjanje.

Je pa naša raziskava potrdila še eno spoznanje številnih mednarodnih študij, in sicer, da so **najpogostejši storilci zlorab v domačem okolju odrasli otroci**. V ZDA je l. 1996 v to kategorijo spadalo 37% vseh storilcev (Hvalič, 2002). Naše številke so še višje, saj je bila polovica zlorabljenih na domu zlorabljena s strani svojega odraslega otroka oz. otrok. Sicer pa so bili za tri četrtine zlorab odgovorni družinski člani ali pa sorodniki (Tabela 1). To spoznanje lahko podkrepimo še z eno informacijo, in sicer, da so tiste osebe, ki so živele ločeno od osebe, ki jih je zlorabljala, v veliki večini živele same. Osebe, ki so živele v skupnem gospodinjstvu z osebo, ki jih je zlorabljala (40% je bilo takih), pa so v dobrih treh četrtinah primerov živele skupaj z odraslimi otroki. V nekaj primerih

Tabela 1: V kakšnem odnosu sta zlorabljen oseb in tisti, ki jo zlorablja? (možnih je bilo več odgovorov, N=45)

	N	%
družina/sorodnik (domači)	38	69,1
<ul style="list-style-type: none"> • odrasel otrok • partner • sorodnik iz istega gospodinjstva • sorodnik iz ločenega gospodinjstva 	25 4 4 5	65,8 10,5 10,5 13,2
prijatelj	4	7,3
sosed	3	5,4
oseba, zaposlena v instituciji, kjer oseba biva	6	10,9
druga oseba	4	7,3
Skupaj	55	100,0

so bili ti otroci hkrati tudi njihovi družinski oskrbovalci.

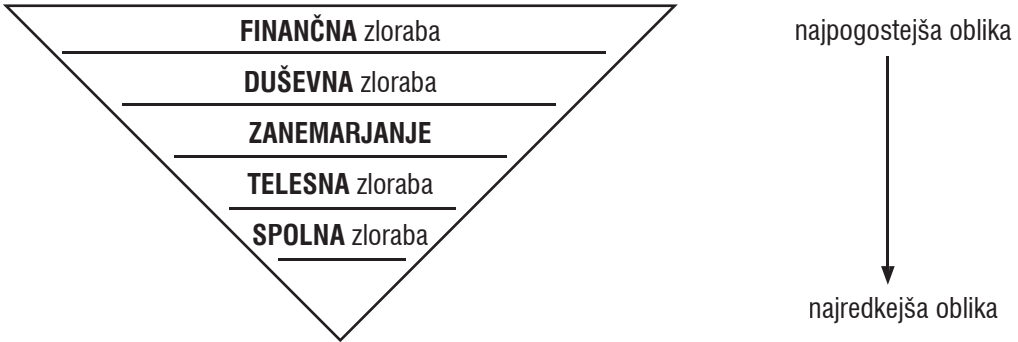
Raziskave o tem, ali so moški ali ženske pogosteje storilci zlorabe, kažejo nasprotujoče si izsledke. V ZDA je trend zadnjih dveh desetletij pokazal, da se spolne razlike na tej točki vse bolj izničujejo, medtem ko so na Norveškem odkrili, da je 70% nasilnežev moških (Weber, 2000, v: Hvalič, 2002). Težko torej odgovorimo, ali so ženske ali moški pogosteje storilci zlorab. V **naši raziskavi bistvene razlike med spoloma storilcev zlorab ni bilo**, pokazalo pa se je, da *institucionalne zlorabe pogosteje izvajajo ženske kot pa moški*. Morda tudi zato, ker pogosteje opravljajo delo, ki je neposredno povezano z nego, oskrbo in bolj osebnimi stiki s starimi ljudmi.

OBLIKE ZLORAB IN NJIHOVA POGOSTOST

Poglejmo si, katere so najpogostejše oblike zlorab, ki so se pojavile v našem vzorcu ljudi. Kot smo lahko slišali na nedavni okrogli mizi o nasilju nad starimi ljudmi, je po ocenah Metke

Pentek, predsednice Gerontološkega društva Slovenije, in rezultatih nedavne raziskave, ki so jo opravili pri Skupnosti socialnih zavodov Slovenije, ravno materialna oz. **finančna zloraba** tista, ki je najbolj razširjena v Sloveniji. K temu pritrjuje tudi naša raziskava (Diagram 2), saj je to zlorabo utrpela **tretjina zlorabljenih starih oseb, dobra četrtnina duševno zlorabo, slaba petina pa zanemarjanje**. O tem nazorno pričajo tudi naslednji izseki iz raziskave: »... ko je bila bolna, je pooblastila snaho, sedaj ji ta ne vrne kartice in upravlja z njeno pokojnino...«, »oseba misli, da mora del pokojnine dati sinu, ker je nezaposlen...«, »hči je pooblaščen za finančne zadeve in tako celotno pokojnino vzame zase, kasneje pa materi deli minimalne zneske; druga oseba je ukrepala in se pogovorila s hčerko, ampak vse se je le še poslabšalo; hči je vse zanikala in odreagirala zelo agresivno...«, »gospa ima zaslužen pokojnino. Ko sem ji prinesla stvari iz lekarne, ni imela denarja, da poravnava račun. Na plačilo sem čakala dolgo časa. V vasi je potujoča trgovina. Ko sem ji rekla naj si kupi kakšen priboljšek, je rekla, da nima denarja. Ugotovila sem, da denarja niti ne pozna...«

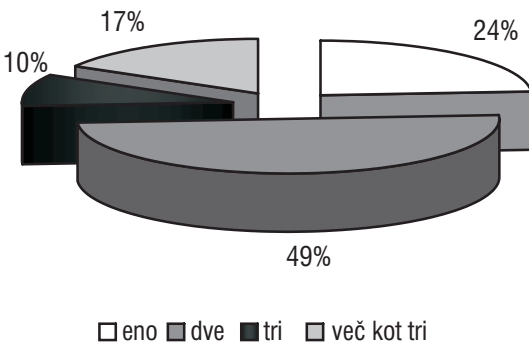
Diagram 2: Najpogostejše oblike zlorab



Druga najpogostejša oblika zlorabe, ki so jo doživljali stari ljudje, je bila duševna zloraba. Zajeli smo tudi dva primera spolne zlorabe, pri kateri pa je šlo za zlorabo s strani življenjskega partnerja. Slednja predstavlja še dodaten tabu, saj se spolnost starih ljudi težko sprejema; nanje gledamo kot na neseksualna bitja.

Opazili pa smo še eno posebnost, in sicer, da **se zlorabe najpogosteje pojavljajo v paru ali v skupini – pojavlja se več oblik hkrati** (Graf 2). Samo v četrtini primerov je namreč oseba doživljala eno obliko zlorabe, sicer pa najmanj dve, v 17% celo več kot tri oblike zlorab. Pogledali smo si, ali se morda nekatere oblike zlorab pojavljajo pogosteje v kombinaciji kot druge. Pokazalo se je sicer, da si finančna zloraba in zanemarjanje pogosto podajata roko, vendar pa zaradi premajhnega vzorca teh rezultatov ne gre posploševati.

Graf 2: Koliko zlorab hkrati doživlja oseba? (N=45)



OKOLJA, V KATERIH PRIHAJA DO ZLORAB

Naslednji problem, na katerega želimo obrniti vašo pozornost, so različna okolja, kjer zlorabe potekajo. Najpogosteje govorimo **o zlorabah v domačem okolju**. Star človek živi doma, ponavadi pod isto streho, kjer prihaja do številnih zlorab. Druge pa so zlorabe v **institucionalnem okolju**, v domovih za stare, bolnišnicah ter v posebnih zavodih za mentalno bolne. Tukaj zlorablajo ljudje, ki predstavljajo institucijo in imajo zato več moči kot njihovi uporabniki.

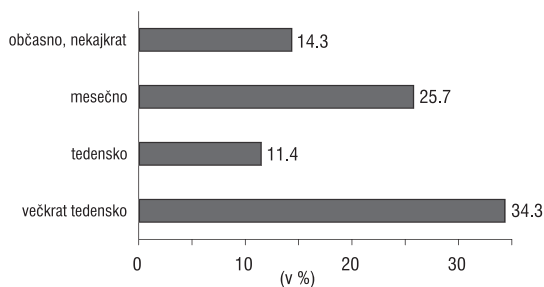
Star človek je v obeh primerih nemočen: do svojcev in bližnjih, ki ga zlorablajo čuti ljubezen in predanost, do delavcev v institucijah pa strah in nadvlado. Star človek pogosto sploh ne ukrepa, saj je prepričan, da ni izhoda, stanje pa se lahko samo še poslabša. Tako mnogo starih ljudi doživlja svojo stisko brez upanja na rešitev.

Zlorabe v družinskem okolju

V svetu so raziskave o zlorabah v družinskem okolju še vedno redke. Te kljub nasprotujočim se rezultatom kažejo, da običajno prihaja do zlorab s strani oskrbovalca, ki je najpogosteje odrasel otrok ali pa partner. To je potrdila tudi naša raziskava, v kateri je šlo v treh četrtinah primerov za zlorabe v družinskem okolju. V 69,1% so bili družinski člani tisti, ki so izvajali zlorabe, od tega

v 65,6% odrasli otroci. Razlik med spoloma ni bilo. Polovica zlorabljenih je živela v skupnem gospodinjstvu z osebo, ki jo je zlorabljala. Polovica zlorabljenih je hkrati doživljala dve obliki zlorab, najpogosteje finančno in zanemarjanje. Omeniti je treba tudi podatek, da je starost zlorabljenih oseb v družinskem okolju nižja (50% jih je bilo starih med 70 in 80 let, 22% pa med 60 in 70 let), kot pa v institucijah (62,5% je bilo starejših od 80 let), kar je pričakovano, saj so v institucionalni oskrbi pogosteje osebe, ki sodijo v najvišjo starostno skupino (80+) in imajo več potreb po pomoči druge osebe. Zlorabe so bile pogoste, precejšen pa je bil tudi odstotek mesečnih zlorab. Pri tem je šlo običajno za finančne zlorabe (Graf 3)

Graf 3: Pogostost zlorabljanja (N=45)



Čeprav je bilo 30% zlorab iz našega vzorca nekeje že obravnavanih, pa so v resnici številke precej manjše in resnica o zlorabah zakrita. Na lanskoletnem Festivalu za tretje življenjsko obdobje so na eni izmed okroglih miz pokazali kriminološke podatke o kaznivih dejanjih, pri katerih so bili oškodovani stari ljudje. Ti pa so, kot je poudarila predstavnica MNZ, pogosto ugotovljeni zgolj slučajno. Najpogostejša so kazniva dejanja zoper premoženje, kar je še dodatno potrdilo naše izsledke. Ta številka se povečuje, prav tako pa tudi kazniva dejanja zoper življenje in ogrožanje varnosti (Tabela 2). Dejansko pa vsi ti podatki zajemajo le vrh ledene gore.

Ob tem se zastavlja vprašanje, kaj je vzrok, da žrtve ne prijavljajo zlorab. Še več, to prikrivajo, so vdane v usodo in zlorabe pasivno sprejemajo. Raz-

Tabela 2: Kazniva dejanja nad ljudmi, starimi 64 let in več

Kazniva dejanja	Oškodovanci stari 64+	
	2001	2002
zoper življenje	123	156
zoper spolno nedotakljivost	12	3
zoper premoženje	2920	3326
grdo ravnanje	16	16
ogrožanje varnosti	117	148

Vir: MNZ – predstavljeno na Festivalu za tretje življenjsko obdobje 2003

log je treba poiskati v različnih dejavnikih. Stari ljudje prikrivajo dejansko dogajanje, ker se bojijo maščevanja, sramote, institucionalizacije, ker želijo zaščititi storilce pred posledicami njihovega dejanja ali ker so prepričani, da so si to zaslužili. Včasih te osebe tudi zaradi zdravstvenih razlogov niti ne morejo jasno povedati, kaj se dogaja (ZN, 2002:6 v Hvalič 2002). Dodatni razlog za molk je v tem, da se starejše osebe ne počutijo zlorabljen ali pa ker si želijo ostati v stikih z družino, z vnuki. Nekateri se bojijo izgube ekonomske varnosti. Ob vsem tem pa je močna še čustvena stiska ob dejstvu, da je njihov otrok tisti, ki je nasilen do njih (stiska je prehuda, da bi jo zadržali, zato jo potlačijo) (Hvalič, 2002). Sledeči izseki iz raziskave k vsem tem trdno pritrjujejo: »upa na izboljšanje, le da to ne pride, zloraba pa se iz leta v leto povečuje...«, »stara oseba nasilja ne želi prijaviti in ga prenaša, dokler ne bo ogroženo njeno življenje...«, »pravi, da raje potrpi. Če bi ukrepala, bi bilo še slabše...«, »do zlorabljanja prihaja skoraj vsak dan in to zaradi malenkosti. Partner vedno najde neke napake. Njegova partnerka je obupana nad njegovim obnašanjem in pravi, da je z leti vse hujši...«, »pozneje je večkrat povedala, kako je lagala, da je padla, ko je bila vsa podpluta. Po nekaj mesecih je ni bilo več na skupino in ko sem jo po telefonu vprašala, kako to, da je ni, je rekla, da si je zlomila rebra, ko je padla...«, »do zlorab prihaja skoraj vsak dan.

Hčerka ji ne daje dovolj tekočine, zato so ji odpo-vedale ledvic; daje ji zdravila, da je 'bolj mirnaž; odkar je pri njej, je hčerka izpraznila njeno hišo; kar je bilo vrednega, je že prodala...«

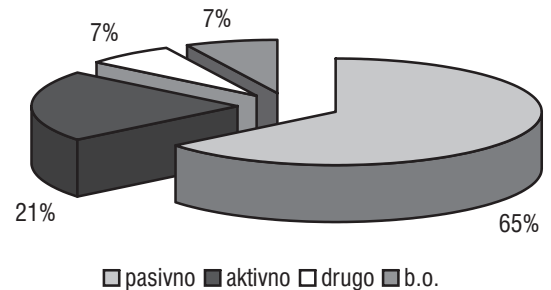
Institucionalna zloraba

Institucionalne zlorabe so, kot smo že omenili, zelo neraziskano področje zlorab nad starimi ljudmi, tako v Sloveniji kot tudi v Evropi in po svetu. Tudi pri nas se večkrat sliši o zlorabah in nasilju nad starimi ljudmi v ustanovah (še zelo sveža je nedavna afera Črni les), toda raziskovalnih podatkov o tem ni. Pomembna dokumenta sta letni poročili varuha človekovih pravic iz leta 1999 in 2000. Kot so zapisali v enem izmed njih (Letno poročilo, 1999), so ob obisku domov za starejše ugotovili, da nekateri npr. nimajo dovolj zaposlenih, da bi nepokretne stanovalce vsaj občasno peljali ven v naravo. V enem od obiskanih zavodov so stanovalci povedali, da nekateri na posteljo priklenjeni stanovalci niso bili zunaj že vse leto." Ob obisku so tudi slišali očitke, da »je stanovalec iz bolnišnice odpuščen hitreje, ker naj bi zanj poskrbeli v domu za starejše, ali pa iz istega razloga v zdravstveni zavod sploh ni sprejet,« ter »da zelo starih in umirajočih, čeprav potrebnih hospitalizacije, ne sprejmejo v bolnišnico«. To je kršitev bolnikove pravice do kakovostnega zdravstvenega varstva. »V nekaterih socialnovarstvenih zavodih, zlasti na zaprtih, bolniških in negovalnih oddelkih, prihaja celo do omejevanja prostosti oziroma gibanja s privezovanjem na posteljo (fiksacija), s prisilnim jopičem, z mrežno posteljo.«

Sicer pa smo v naši raziskavi naleteli na institucionalne zlorabe v slabi petini primerov. Glede na to, da gre v absolutnem številu za majhno število, rezultatov ne moremo ponazoriti s številkami. Pač pa so veliko bolj zgovorni opisni deli, ki jih na kratko povzemamo: »*gospo je zelo strah nasilja. Večkrat mi reče: 'Ko pride čas za nego in vem, kdo je v službi, me je strah, saj vem, da bo bolelož,« trikrat je prišlo do nasilnega kopanja v kopalnici, kjer so bili še os-*

tali varovanci goli in nebogljeni in so jih grobo polivali z vodo ter se zraven smejali...«, »*gospa je vdana v usodo. Pravi: so angeli in hudiči, saj sem navajena težkega življenja; odzivi svojcev na nasilje negovalke so brez uspeha...«*, »*o zlorabi molči, saj pravi, da bo še slabše...«*, »*ne ve za zlorabo, ker misli, da je njeno stanje primerno letom in dom starih njeno edino zavetišče...«*, »*se ne odziva na nasilje in ker nima sorodnikov, nihče ne ukrepa...«*, »*pripovedovala mi je grozljive zgodbe po prihodu iz bolnice; gospa ne želi, da kdorkoli ukrepa, ker pozna svojo bolezen in ve, da bo po vsej verjetnosti v doglednem času ponovno rabila ustanovo, kjer je doživela zlorabo, in se boji...«*. Posebej sva podčrtali besedne zveze, ki ponazarjajo, na kakšen način se stari ljudje odzivajo na nasilje. Te še dodatno potrjujejo ugotovitev, da se stari ljudje pasivno odzivajo na zlorabe; le v dveh primerih je bila situacija ugodno razrešena. Vendar pa strah in pasivnost nista značilna le za institucionalne zlorabe, temveč je to, kot smo videli že prej, splošen odziv na vse oblike zlorab.

Graf 4: Kako se star človek odziva na zlorabe? (N=45)



KAJ STORITI ?

Kako torej pomagati, če so se žrtve same že vdale v usodo, ustreznih institucij, ki bi reševale problematiko zlorab, pa tudi ni? Policija ukrepa lahko samo kratkoročno (npr. nasilno osebo za dva dni umakne iz stanovanja), potem pa se stvari vrnejo na stare tire ali pa se celo poslabšajo, na

sodiščih se čaka leta na obravnave in obsodbe, v Centrih za socialno delo pa tudi nimajo dovolj pooblastil za reševanje situacije. Ljudje se v svoji stiski obračajo na različne institucije in nevladne organizacije, tudi na telefone za ljudi v stiski, čeprav v Sloveniji nimamo S.O.S. telefona, namenjenega samo starim ljudem.

Vzporedno z našo raziskavo smo izvedli anke-to med 22-imi prostovoljci (3 moški, 19 ženski) Zaupnega telefona Samarijan. To so bili ljudje z izkušnjami, saj so v povprečju opravljali svoje prostovoljstvo na telefonu že štiri leta, kljub temu pa so se z zlorabami starih ljudi redko srečevali. Pokazalo se je, da na zaupni telefon napogosteje kličejo ljudje, ki so duševno zlorabljeni ali pa zanemarjeni s strani bližnjih. 87% delež so predstavljale zlorabe s strani ožje družine oz. svojcev. Običajno so klicale ženske.

Pri obeh raziskavah je bila večkrat omenjena pobuda, da stari ljudje potrebujejo varuha pravic starih ljudi. Ta pobuda je bila dana že leta 1999 s strani Urada varuha za človekove pravice. Ostalo je le pri pobudi. Žal pa opažamo, da v zadnjih treh poročilih iz njihovega urada zlorab starih ljudi sploh ne omenjajo. Tudi zakonske rešitve se le počasi premikajo. Sistemski zakon o izvajanju nasilja v družini je šele v pripravi. Drugih rešitev in pobud, ki bi začele ostreje reševati instituci-onalno in družinsko nasilje, pa tudi ni.

Kot je zapisala Metka Pentek, rabimo tudi službe, ki bi nudile različne oblike pomoči starejšim, razviti je treba poseben telefon za pomoč starim ljudem v stiski, ustanoviti varne hiše, ustrezno usposobiti zdravstveno osebje v prepoznavanju zlorab in medijsko bolj pokriti problematiko zlorab starih oseb (Pentek, 2003).

Dodatni ukrepi, ki bi pripomogli k zmanjšanju zlorab starih ljudi so t.i. "ukrepi za starejše". Ti vključujejo pridobivanje epidemioloških podatkov, zagotavljanje posebnih oblik pomoči (dnevni centri, pomoč na domu), svetovanje in pomoč družinskim članom, ki skrbijo za starejšo osebo (Selič, 2003:17).

Reševanje problematike zlorabljanja starih ljudi bo dolgotrajno. Kljub temu pa so že vidni prvi pozitivni premiki. V letu 2003 smo namreč dobili (poleg naše), obsežnejšo raziskavo Skupnosti socialnih zavodov Slovenije, ki potrjuje izsledke tujih raziskav in podaja predstavo o razširjenosti zlorab in akutnosti problematike. Pripravljenih je bilo več okroglih miz, o zlorabah se je pisalo v časopisju, poseben poudarek pa so ji dali tudi na zadnjem Festivalu za tretje življenjsko obdobje.

LITERATURA

- Hojnik-Zupanc, Ida, Ličer Nina, Hlebec, Valentina (1996). *Zaključno poročilo za pomoč na domu v Ljubljani kot temelj za oblikovanje mreže informacijsko-koordinacijskih telekomunikacijskih centrov v Sloveniji*. FDV, Center za prostorsko sociologijo – IDV, Ljubljana.
- Hvalič, Simona (2001). *Care of the elderly between family and the state – A comparative analysis of Denmark, Italy and Slovenia; dissertation; FDV*.
- Hvalič, Simona (2002). *Odstiranja: nasilje nad starimi ljudmi*. *Kakovostna starost*, 2002, letn. 5, št. 1/2.
- Lamura G. in drugi (1998). *Carers of Older People in Europe (C.O.P.E.) - Background report on Italy*. Istituto di Ricovero e Cura a Carattere Scientifico (I.N.R.C.A.). Dipartimento Ricerche gerontologiche, Ancona in Accademia Italiana Medici di Famiglia, Milano.
- Lewinter M. (1999). *Spreading the burden of gratitude: elderly between family and the state; Sociologisk Institut, København. (doktorska dizertacija)*.
- Pentek, Metka (2003). *Predstavitve mednarodne mreže za preventivo zlorabe starejših (INPEA)*. Gerontološko društvo Slovenije.
- Selič, P. (2003). *Nasilje v družini – priporočila na poti do celovitih rešitev*. V: *Odsev*. Let. 1, str. 17. 8. 2003.
- ZN (2002). *Abuse of older persons: recognizing and responding to abuse of older persons in a global context – Report of the Secretary General*. Economic and Social Council. UN E/CN.5/2002/PC/2.
- (2001). *Letno poročilo 2000 varuha človekovih pravic – RS*. Ljubljana: Šesto redno letno poročilo.
- Kakovostna starost*, 2002, letnik 5, št. 1-2, str. 31-48.
- (2000). *Letno poročilo 1999 varuha človekovih pravic – RS*. Ljubljana: Peto redno letno poročilo.

Kontaktne informacije:

mag. Simona Hvalič Touzery

e-pošta: simona.hvalic@guest.arnes.si

Polona Felicijan

e-pošta: pikanoni@email.si